

вешката природа, ако намерят добра среда за развитие. За малкото дете и за ученика тази среда първо е семейната и роднинската, после - средата за другаруване и игра, детската градина и училището. Твърде интересен факт, който би могъл да бъде предмет на бъдещи изследвания, е че половината от ИЛ-първопроходци в нашето изследване (видно от табл.7 и графиката към нея), си спомнят, че не са имали насадени страхове от обществените предубеждения към тях самите. Едва ли само малката възраст е причина за неосъзнаването им. За нас причината се крие преди всичко в доброто отношение на родителите на тогавашните малки ромчета към българина и неговата култура като цяло. Налице е бил стремеж тази култура да стане и тяхна, да бъде културата и на техните деца, а съвместното обучение с малките носители на тази култура, да бъде осъзнатият избор за по-добро бъдеще.

Друго мнение по въпроса имат доминиращата част *ИЛ от обкръжението на първопроходеца* (табл.57). Те дават отговори, които са с различни разпределения за двата пола по отношение на позицията *Донякъде*. Общата доминираща честота е в позицията *Да* (0,54 от мъжете и 0,46 от жените). Определено изборът на останалите ИЛ от близкото обкръжение и техните родители е бил силно зависим от личния им опит. Част тях в различна степен вече са знаели, че обществените нагласи към ромите са предимно негативни, а родителите им са имали по-скоро негативен опит. Това показва, че формирането на предварителни нагласи у децата могат да се превърнат в сериозно препятствие за първоначалното им включване, адаптация и успеваемост в училище, и за последващата им интеграция и реализация в по-дългосрочен план. В училище те се проявяват най-често в затвореност, недоверчивост, нежелание за общуване и споделяне. Не се ли преодолеят навреме, тези специфики на ромските деца често прерастват в агресивност и арогантно поведение на по-късен етап.

Все пак наличието на **предварителни негативни нагласи** по отношение на училището (табл.8 и графиката към нея) са много показателни за формираното отношение към образователната институция в семействата, отгледали и възпитали изследваните първопроходци. Училището е част от външния свят за ромската общност, където ромчето излиза от кръга на значимите си близки и влиза в света на чуждите. В света на неромите има твърде много несигурност и натрупани страхове, поради което няма как те да не се проектират и върху малките деца. Не може да се подмине с мълчание и да не буди тревога фактът, че малко по-малко от половината анкетирувани роми са тръгнали на училище донякъде с формирани негативни нагласи или с твърдото очакване, че отношението към тях в институцията ще бъде негативно.

Предварителните очаквания на ромските деца по отношение на **училището** според *ИЛ от близкото обкръжение* (приведени в табл.58) също показват несъвпадения. Най-големи за първопроходците дялове са в отговора *Не*, но при близкото им обкръжение доминира позицията *Донякъде* (0,38). Високи са и средните стойности на отговорите *Да* (0,22).

Резултатите за наличието на негативни нагласи и очаквания към училището и към обществото са много близки, което означава, че за ромчетата в тази възраст училището е неразделна част от същото това общество, в което то трябва да пристъпи задължително, но е свързано с много страхове и несигурност. Определено при ИЛ от близкото обкръжение те са били по-високи и в повече, което прави по-труден и по-болезнен прехода му към чуждия, непознатия свят на мнозинството.

Макар и да е представител на неромския свят, образът на **учителя** е нещо конкретно и много по-близко до малките ромчета, в сравнение с представата им